

JOUNI TILLI

Tiloja, linjauksia, retoriikkaa – historiapolitiikan ulottuvuuksia

Jouni Tilli tarkastelee historiakulttuurin ja -politiikan suhdetta. Jäsentäen kulttuurila tilana ja politiikkaa toimintana Tilli pyrkii osoittamaan, miten historiapolitiikan erilaisia ulottuvuuksia voidaan lähestyä politiikan tutkimuksen näkökulmasta. Esimerkkinä artikkelissa käytetään jatkosodasta käytyä keskustelua.

■ Historiakulttuuri-käsitteellä (*Geschichtskultur*) viitataan kulttuurin alueeseen, jossa ihmiset kohtaavat menneisyyden. Historiakulttuuria on tavoissa, rituaaleissa, lehdissä, internetissä, päivänpoliittisissa keskusteluissa, televisiossa, monumenteissa, taiteessa, rakennuksissa ja tietokonepeleissä. Historiakulttuuria on kaikkialla, missä ihmiset toimivat. Samalla historiakulttuuri sekä vaikuttaa että ilmentää historiatietoisuutta, joka on määritelty menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden väliseksi vaikutussuhteeksi.¹ Yksilön ja yhteisön identiteetti ja itseymmärrys siis rakentuvat kokemustilan, nykyhetken ja odotushorisonnin² välisessä jatkuvassa dialogissa.³

Historiakulttuuri rakentuu näin ollen kaikesta historian esittämisen tasoista, joiden kautta ihmiset kohtaavat menneisyyden. Historiakulttuurin kautta mennyt aika on konkreettisesti läsnä yksilön ja erilaisten yhteisöjen elämässä.⁴ Täten se voidaan ymmärtää tilaksi, jossa yksilöt ja yhteisöt rakentavat historiatietoisuuttaan eli suhdetaan menneisyyteen ja odotuksia tulevaisuuden suhteen.

Yksilön muistitiedon rajoitukset ja ihmisluonnon muuttuvuus takaavat, että muistaminen on jatkuvaa yhteisöllistä menneisyyden käsittelyä. Näin on varsinkin nykyisin, kun medially ja erilaisilla menneisyystuot-

teilla on historiakulttuurissa yhä suurempi rooli. Historiallisella fiktiolla tai poliittisella retoriikalla onkin tutkimusta laajemmat mahdollisuudet vedota yleisöön esimerkiksi pateettisuuden tai pilkan avulla, koska tutkimuksen on otettava huomioon myös historiaan kohdistuvat tietoteoreettiset vaatimukset.⁵

Historiakulttuurista historia-politiikkaan

Menneisyyden läsnäolon poliittisuutta voidaan jäsentää ensin erottamalla historiapolitiikka historiakulttuurista ja historiatietoisuudesta ja siihen kuuluvasta kollektiivisen muistin analyysistä. Kamppailusta vallasta on aina kysymys myös historiassa, koska menneisyystulkintojen ja totuuskäsitysten avulla vaikutetaan nykyhetkeen ja tulevaisuuteen. Näin ollen kokemustilaulottuvuudesta

1. Sirkka Ahonen (1998) *Historiaton sukupolvi? Historian vastaanotto ja historiallisen identiteetin rakentuminen 1990-luvun nuorison keskuudessa*, Helsinki, 25–27; Pilvi Torsti (2003) *Divergent stories, convergent attitudes: a study on the presence of history, history textbooks and the thinking of youth in post-war Bosnia and Herzegovina*, Helsinki: Taifuuni, 46.

2. Kokemustila (*Erfahrungsraum*) antropologisena kategoriana viittaa menneisyyteen, joka on yhä läsnä nykyhetkessä sekä tiedostettuina muistoina ja historiana että tiedostamattomana kokemuksena. Odotushorisontti (*Erwartungshorizont*) tarkoittaa läsnä olevaksi tehtyä tulevaisuutta. Se on tulevaan liittyviä odotuksia, pelkoja, toivomuksia ja ennusteita, joiden kautta nykyhetki suuntautuu kohti ei-vielä-olevaa. Käsitteet ovat jatkuvassa liikkeessä toistensa suhteen, koska ei ole olemassa odotuksia ilman kokemuksia eikä päinvastoin. Niiden välillä on myös aina murtuma, koska tulevaisuus ei ole koskaan täysin menneisyyden kaltainen. Reinhart Koselleck (2004) *Futures Past. On the Semantics of Historical Time*, New York: Columbia University Press, 259–263.

3. Hannu Salmi (2001) 'Menneisyyskokemuksista hyödykkeisiin – historiakulttuurin muodot', teoksessa Jorma Kalela ja Ilari Lindroos (toim.) *Jokapäiväinen historia*. Helsinki: SKS, 134; Seppo Hentilä (2001) 'Historiapoliitiikka – Holocaust ja historian julkinen käyttö', teoksessa Jorma Kalela ja Ilari Lindroos (toim.) *Jokapäiväinen historia*. Helsinki: SKS, 26–49; ks. myös Reinhart Koselleck (2002) *The Practice of Conceptual History. Timing history, Spacing concepts*, California: Stanford University Press, 285–326.

4. Salmi (2001) 137–146; ks. myös Wolfgang Schivelbusch (2004) *The Culture of Defeat. On National Trauma, Mourning and Recovery*, Lontoo: Granta Books; Kari Immonen (1996) *Historian läsnäolo*, historian laitoksen julkaisuja 26, Turku: Turun yliopisto.

5. Sirkka Ahonen (2004) 'Historia – sittenkin tuomari?', *Historiallinen Aikakauskirja* 102, 228–230.

poiketen historiapolitiikassa (*Geschichtspolitik*) on tärkeää menneisyyden käyttö aktiivisena, tavoitehakisena toimintana.

Ensimmäinen menneisyyden poliittisuuden aspekti liittyy historia-käsitteeseen. Kaikkea mennyttä ei haluta tunnustaa tai hyväksyä historiaksi, koska ei ole yhdentekevää, minkälainen menneisyys määritellään kuuluvaksi kansan, valtion tai ”meidän” historiaan. Menneisyystulkintoihin ja historiankirjoitukseen liittyvät näin ollen aina valinnat, koska tietyn asian muistamiseen sisältyy aina jonkin ”unohtaminen”.

Toisessa näkökulmassa menneisyyden poliittisuutta lähestytään politiikalle perinteisesti annettujen merkitysten kautta. Historian käytön tavoitteet ja vaikuttimet voivat liittyä (kaupallisuuden lisäksi) esimerkiksi sisäpolitiikkaan, ulkopolitiikkaan tai yleisesti hyväksytyihin ideaaleihin vetoamiseen ja poliittisen legitimitietin tai valta-aseman saavuttamiseen.⁶ Historiapolitiikka tarkoittaa näin ollen sekä historian käyttöä poliittisena argumenttina että kamppailuja siitä, mitä halutaan hyväksyä historiaksi. Nämä molemmat tavat yhdistyvät, kun historiapolitiikka ymmärretään pyrkimyksenä määrittellä yhteisön, esimerkiksi kansakunnan, keskeisiä arvoja, symboleita ja päämääriä tietyn menneisyyden kautta. Tämä kamppailu puolestaan tapahtuu julkisuudessa, jossa näkemykset pyritään legitimoimaan. Historiapolitiikka on siis historiakulttuurissa tietyin intressein ja tavoitein tapahtuvaa toimintaa. Ilmiöön kuuluu siten niin menneisyydenhallinnan projekteja, poliittisia puheita kuin oppikirjoja ja sarjakuvia.⁷

Kamppailussa vallasta on kyse myös menneisyyskäsitteiden poliittisesta merkityksestä. Historia onkin aina kietoutunut vallan, auktoriteetin ja ”totuuden” väliseen maastoon, koska menneisyyskäsitteillä on vaikutusvaltaa vain siinä määrin kuin niiden ääni pääsee kuuluville.⁸ Oman lisänsä historian poliittisuuteen tuokin se, kenen tai minkä tahon historiapolitiikoinnista on kyse. Faktujen tiedostaminen ei siis vielä riitä, koska varsinkin internet-aikakaudella kriittisten tarinoiden vaarana on hautautua koväänisempien populististen, ideologisten tai moralististen totuuksien alle.

Kuvaava esimerkki historian poliittisuudesta on holokausti, johon liittyvä keskustelu on ollut kiinteästi yhteydessä poliittisen tilanteen muutoksiin – erityisesti Saksassa se on ollut menneisyyttä, joka ”ei suostu jäämään pelkäksi menneisyydeksi”. Unkarissa puolestaan vuoden 1956 tapahtumat ja sen tulkinnat ovat olleet osa historiapolitiittista argumentointia yli 50 vuoden ajan.⁹ Suomalainen jatkosotakeskustelu puolestaan on liittynyt valtion ulkopolitiikkaan sekä ollut esillä niin taiteessa ja tieteessä kuin kysymyksissä ”kansallisesta itseymmärryksestä”. Historiapolitiikassa toisiinsa siis kietoutuvat useilla eri tasoilla menneisyyden selittäminen, tulevaisuuteen vaikuttaminen sekä nykyhetkessä tapahtuva politiikoinninen. Näin historiapolitiikan toiminnan kohteeksi määritetty historiatietoisuus, jossa kolme aikatasoa yhdistyy.

Tässä historiapolitiikan analyysissäni nojaan Kari Palosen politiikka-käsitteen typologiaan, jossa politiikkaa ilmiönä jäsennetään neljän eri ulottuvuuden kautta. Jaoteltu perustuu käsittehistorialliseen analyysiin siitä, mitä ”politiikalla” ja ”poliittisuudella” on tarkoitettu.

Polittisointi tarkoittaa erilaisten vaihtoehtojen ja mahdollisuuksien esiin nostamista esimerkiksi kyseenalaistamalla annettuja totuuksia sekä vallitsevia näkemyksiä. Samalla hahmottuu erilaisten poliittisten ulottuvuuksien olemassaolo. Politisoinnilla ei ole ennalta määrättyä sisältöä, vaan melkein mistä tahansa inhimilliseen olemassaoloon

6. Hentilä (2001), 33; Pilvi Torsti (2008) 'Historiapolitiikkaa tutkimaan. Historian poliittisen käytön typologian kehittäjä', *Kasvatus ja Aika* 2, 61–71.

7. Edgar Wolfrum (1999) 'Geschichtspolitik in der Bundesrepublik Deutschland 1949–1989. Phasen und Kontroversen' teoksessa Edgar Wolfrum ja Petra Bock (toim.) *Umkämpfte Vergangenheit*, Göttingen: Vandenhoeck & Rubrecht, 55–81; Seppo Hentilä (2005) 'Löytyykötötuus komissioista? Historiantutkimus ja totuuskomissiot', *Tieteessä tapahtuu* 23, 5–12.

8. Hannah Arendt (1993) *Between Past and Future*. New York: Penguin Books, 231–243.

9. Hentilä (2001), 27; ks. myös Ernst Piper (1994) (toim.) *Forever in the shadow of Hitler? The Dispute about Germans' Understanding of History*, New Jersey: Humanities Press; Tuija Parvikko (2008) *Arendt, Eichmann and the Politics of the Past*, Helsinki: FPSSA; Heino Nyyssönen (1999) *The presence of the past in politics: "1956" after 1956 in Hungary*, Jyväskylä: SoPhi.

liittyvästä voidaan lukea esiin tulkinnanvara-
raa.¹⁰

Politiikasta voidaan puhua myös alueena tai sektorina. *Polity* vastaa kysymykseen, missä politiikka tapahtuu: se on metaforinen tila, joka erottaa poliittisen muista alueista (esim. erottelut talouden, uskonnon ja politiikan välillä). *Polity* voi olla valtiotason lisäksi mikä tahansa järjestelmä, johon liittyy vallankäyttöä. Esimerkiksi yliopistomaailma voidaan tulkita akateemisena *polityna*, jossa kamppaillaan teorioista, resursseista, tuloksista ja viroista. Vastaavalla tavoin kirkko ja seurakunta voidaan nähdä politiikan tekemisen tilana.¹¹

Policy muodostuu toimenpiteiden koor-
dinoinnista yhtenäiseksi linjaukseksi tai ohjelmaksi. Se tarjoaa raamit, joiden puitteisiin päätökset ja toiminta pyritään sitomaan. Sen tavoitteena on luoda pysyvyyttä sekä tehokkuutta ennakoimalla tuleva mahdollisimman tarkkaan. Tällaisia ovat esimerkiksi puolueohjelma, talouspolitiikka, sosiaalipolitiikka, tietoturvapolitiikka, opetussuunnitelma, pelikirja tai Brežnevin doktriini.¹²

Politikoinnissa puolestaan on kyse yleisön vakuuttamisen taidosta eli retoriikasta, jota käytetään mahdollisimman taitavasti poliittiseksi tulkitun alueella. Politikointi on asioiden tekemistä puheen avulla – esimerkiksi nimeämistä, ironisointia, varoittamista, tulkitsemista tai lupaamista. Politikointi on siis asioiden ja todellisuuden esittämistä tietynlaisena haluttuja tavoitteita varten, politisointi taas politikointimahdollisuuksien luomista. Siten käsitteiden ero on laadullinen.¹³

On myös huomioitava, että politisointi ja poliittinen linjaus ovat tarvittaessa politikoinnin instrumentteja. Toisaalta myös se, mitä kannattaa politisoida ja millä politikoida, ovat itsessään poliittisiä kysymyksiä. Vastaavasti myös liikkumavaran kieltäminen (eli depolitisointi) vedoten esimerkiksi totuuteen, talouteen tai uskontoon on poliittinen siirto. Typologiassa politiikka ei siis viittaa johonkin yksiselitteiseen sisältöön tai perustaan, vaan siihen, että poliittinen aspekti voidaan löytää mistä tahansa ilmiöstä.

Tulkintatilan avaaminen eli historian politisointi

Historiapolitiikka-käsitteeseen sovellettuna typologian politisointiulottuvuus merkitsee poissuljettujen teemojen, näkökulmien tai kysymysten avaamista kiistelyn ja uudelleenjäsentämisen kohteeksi. Politisoiminen ei välttämättä ole eksplisiittinen muotoilu, vaan tulkintaa, jolla osoitetaan, että annettuna otettu tai ”historiallisena totuutena” esitetyt asiat voidaan relativoida sekä haastaa eri tavoin. Politisointi viittaa siis siihen, että tietyllä tavalla muistaminen kätkee toisten ulottuvuuksien tai muiden tapahtumien unohtamisen tai ”unohduttamisen”.¹⁴

Historian politisoimista voi olla esimerkiksi uudelleenkirjoittamisvaihe (*Umschreibung*), jonka tavoitteena on korjata ja tarkentaa aikaisempaa historiankirjoitusta uusien tulkintojen, lähteiden tai kysymyksenasettelujen avulla. Yleensä historian politisoiminen ja kokemustilan muutos lähtevät liikkeelle asioiden retorista uudelleen nimeämisestä.¹⁵ Politisoimista voi olla myös feministinen tulkinta tai kansallisia kertomuksia haastavat, kenties epämuikavina pidettyjä asioita esiin nostavat näkökulmat.¹⁶

Politisoitinkamppailujen ytimessä ovat kiistat, keiden ehdoilla ja keinoilla historiallista totuutta tavoitellaan. Yleinen keino onkin aikaisemman – tai sitä kritisoivan – tutkimuksen tai metodologian kyseenalaistaminen sekä väitteet, että ”uusia totuuksia” on salailtu. Myös viittaukset etabloituneen historiankirjoituksen tai poliittisen tai tieteellisen eliitin konservatiivisuuteen on usein käytetty strategia. Täten historian politisoinnissa on kyse myös historian ja menneisyyden välisestä rajanvedosta eli siitä, mikä on tunnustettua historiaa ja mikä menneisyyttä ja myyttejä.

Myös kollektiivinen muisti tai syyllisyys, sekä vastaaville käsityksille pohjautuvat kollektiivisubjektit (”kansaa”) voidaan aina politisoida. Esimerkiksi juuri kansallinen identiteetti on rakennettu tietyille, kansallisesti merkittäviksi nostetuille menneisyyden tapahtumille, joita on aina mahdollista tulkita myös muilla tavoin. *Vergangenheitsbewältigung* puolestaan voidaan kyseenalaistaa jo sen perusteella, miten mahdol-

lista moniulotteisen menneisyyden hallitseminen ylipäätään voi olla.

Historian politisointi ei siis viittaa automaattisesti jonkin puolueen agendan edistämiseen, vaan sen osoittamiseen, että historia on tulkintakysymys. Tämän jälkeen on mahdollista osoittaa, miten, missä ja minkä vuoksi erilaisilla historiapolitiikkaan liittyvillä valtaosuuksilla toimitaan. Historiapolitiikka voi siis olla esimerkiksi tutkija, toimittaja, taiteilija tai kansanedustaja.

Historiapolitiikka tilana eli historiapolity

Politisoisoperaatiosta voidaan erottaa *historiapolity*, joka on alue, jossa menneisyyteen liittyvä vallankäyttö tapahtuu. Polity voi koostua useista erilaisista teemoista, mutta toisaalta historiapolity voi olla myös yhden tai kahden tulkintalinjan hallitsema. Samalla historiapolity toisaalta säilyttää politisoidut tulkinnat ja tekee niistä ”tavallisia”. Siihen vaikuttavat aina enemmän tai vähemmän myös kulttuurinen ilmapiiri sekä poliittinen tilanne.

Esimerkiksi kansallinen historiapolity koostuu teemoista ja näkökulmista, joilla on katsottu olevan merkitystä kansakunnalle. Toisaalta historiapolityyn voidaan viitata myös valtiosotilla, kouluissa, akateemisessa maailmassa, viihteessä, taiteessa tai tutkimuksessa tehtäviin politikointeihin liittyen tiettyihin menneisyyden tapahtumiin. Historiapolitiittisen toiminnan välineinä ja kohteina puolestaan voivat olla asemat, julkisuus, tutkimukset, lähteet, metodit, resurssit sekä retoriset taidot.

Edellä mainittua tematisointia soveltaen kutsun jatkosotaan liittyvää keskustelua jatkosotapolityksi. Se koostuu erilaisista jatkosotaa käsittelevistä teemoista, jotka on hyväksytty kiistanalaisiksi. Jatkosotaan liittyvä historiapolitiittinen tila onkin siinä mielessä kiinnostava kohde, että se on alusta asti ollut kiivaiden politisointien ja depolitisoitien taistelutanner, kun uusia perspektiivejä on pyritty legitimoimaan ja kiistämään. Jatkosodasta esitetyt tulkinnat ovat aina olleet kansallisesti tärkeänä pidetyn menneisyyden keskiössä. Suomalaisuutta on perinteisesti rakennettu sinivalkoisen sotaretorii-

kan avulla, joten jatkosotatulkinnot kertovat aina jotain kansallisen tason identiteetti- ja historiapolitiikasta. Talvisodasta esitettyjä tulkintoja kiistanalaisempina ja monisyisempinä jatkosotatulkinnot ovat myös aiheuttaneet kiinnostavia säröjä ihannoivan patriotismin pohjalta tuotettuun suomalaisuuskuvaan.

Jatkosotapolityyn on vaikuttanut voimakkaasti myös geopolitiikka. Neuvostoliiton vahva asema aiheutti sen, että aina 1990-luvun alkuun asti tulkinnoissa oli otettava huomioon myös itänaapurin reaktiot, kuten esimerkiksi Urho Kekkosen pieteetillä teki-kin. Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen perinteiset isänmaallisuuden teemat rehabilitoitiin, mikä on usein tarkoittanut paluuta sotasyllisyysoikeudenkäyntejä varten kehiteltyihin tulkintoihin talvi- ja jatkosodan tapahtumista. Tämä luonnollisesti soveltuu

10. Kari Palonen (1993) 'From Policy and Polity to Politicking and Politicization' teoksessa Kari Palonen ja Tuija Parvikko (toim.) *Reading the Political. Exploring the Margins of Politics*, Helsinki: FPSA, 10–11; Kari Palonen (2003a) 'Four Times of Politics: Policy, Polity, Politicking and Politicization', *Alternatives: Global, Local, Political* 28, 171–186.

11. Palonen (2003a) 179–181; Kari Palonen (2006) *The Struggle with Time. A Conceptual History of 'Politics' as an Activity*. Hampuri: LIT, 54–56.

12. Palonen (2003a) 175–177; Palonen (2006) 124–146.

13. Palonen (2003a) 177–179.

14. Jorma Kalela on tarkastellut historiankirjoituksen ja politiikan suhdetta hieman vastaavalla tavoin. Hän erottaa toisistaan historian poliittisuuden (*politics of history*) ja historiapolitiikka (*history politics*). Historian poliittisuus viittaa kaikkiin tapoihin, joilla historioitsija osallistuu moninisiin keskusteluihin menneisyydestä sekä sen representaatioista vaikuttaen samalla yleiseen historiatietoisuuteen ja sitä kautta myös tulevaisuuteen. Näin ollen historiankirjoitus on jo lähtökohdaisesti poliittista toimintaa. Historiapolitiikka puolestaan on historian tarkoituksellista käyttämistä tietyn päämäärään saavuttamiseen. Täten historian poliittisuus suuntautuu kohti tulkintatilan avaamista erilaisen, ristiriitaisenkin näkökulmien avulla, kun taas historiapolitiikkaan liittyy aina pyrkimys saavuttaa valta-asema tietyille tulkinnalle. Jorma Kalela (2004) 'Politics of history and history politics. Some conceptual suggestions as to political aspects of history', teoksessa Johanna Valenius (toim.) *Ajankohhta. Poliittisen historian vuosikirja 2004*. Turun yliopisto, 16–18.

15. Koselleck (2002) 56–71; Quentin Skinner (1996) *Reason and Rhetoric in the Philosophy of Hobbes*, Cambridge: Cambridge University Press, 138–181.

16. Sari Näre ja Jenni Kirves (toim.) (2008) *Ruma sota. Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*. Helsinki: Johnny Kniga.

hyvin projekteihin, joissa Suomea siirretään retorisesti tiiviimmäksi osaksi länttä.

Viimeaikaisissa jatkosotadebateissa erilaisten dominoivien tulkintojen ulkopuolelle jääneet perspektiivit ovat haastaneet valalla olevia näkemyksiä. Aikaisemmat tulkinnat jatkosodan aikaisten karkureiden ja teloitettujen sotilaiden kohtaloista politisoitiin nostamalla esiin virallisista asiakirjoista ”unohdetut” äänet. Toisin sanoen jatkosotaan liittyvän historiapolitiittisen tilan rajoja pyrittiin muuttaa kattamaan armeijan (lailiset ja laittomat) toimet kieltäytyjiä kohtaan. Vastaavaa kiistelyä on käyty myös Suomen ja Saksan turvallisuuspoliisiyhteistyöstä.¹⁷

Viime vuosina jatkosotapolity on usein kiinnittynyt numeroihin ja virallisiin dokumentteihin, kuten esimerkiksi keskusteltaessa juutalaisten luovutuksista ja rintamakieltäytyjien kohtelusta. Viranomaistoimintaa tutkittaessa tämä on ymmärrettävää, koska byrokratiassa totuudenmukaisuus syntyy nimenomaan lomakkeiden, numeroiden ja standardien kautta. Vaarana on kuitenkin historiallispolitiittisen tulkinnan kaventuminen, koska menneisyyttä ei voi redusoida yksinomaan tilastoihin tai virallisiin asiakirjoihin.

Historiapolity(je)n keskiössä ovat näin ollen kamppailut siitä, miten erilaiset äänet ja menneisyydet arvotetaan historiapolitiittisella kentällä sekä mistä voidaan kiistellä. Suomalaisia historiapolityja on usein määrittänyt joko–tai-asetelma: yksi uusi tulkinta kerrallaan on haastanut vallitsevan käsityksen. Yllämainittujen historiallispolitiittisten seikkojen vaikuttamana jatkosotatulkitoihin liittyvä julkinen keskustelu onkin liikunut varsin tiiviisti teesi–antiteesi-akselilla.

Historiapolitiikka linjauksena eli historiapolity

Historiapolity on tietty menneisyyttä koskeva tulkintalinja tai tutkimustapa. Se pyrkii määrittelemään, mistä ilmiössä oli kyse ja mikä on sen merkitys tulevaisuudessa esimerkiksi luomalla tärkeiksi nähtyjen tapahtumien välille jatkumo. Historiapolity on siis tiettyä tavoitetta varten olemassa oleva

taktiikka. Esimerkiksi eepiset kansalliset narratiivit ”meistä suomalaisista aikojen saatossa” ovat rakentuneet näkemykselle, jossa muun muassa Suomen itsenäistymisen tai talvisodan syttymisen on tulkittu olevan vuosisatoja jatkuneen johdonmukaisen kehityksen tulosta.

Viittaukset ”kansalliseen muistiin” ovat jälkiä historiapolitysta, joka korostaa kollektiiviseksi määritellyn menneisyyden varaan rakentuvaa kansallista identiteettiä. Juhlapäivät, katujen nimeäminen, opetusohjelmat¹⁸ ja muut kansallisten kertomusten tuottamisen ja uusintamisen tavat puolestaan ovat historiapolitiittisia linjauksia, joilla tällaista yhteistä historian kokemustilaa pyritään ohjailemaan. Muistin poliittinen ulottuvuus (esimerkiksi ”Suomen historia”) on kuitenkin olemassa ainoastaan siinä määrin, kun sitä käytetään. Sitä ei ole olemassa ilman poliittista toimintaa.¹⁹

Historiapolity voi olla myös ulkopolitiikkaan sidottu, kuten J. K. Paasikiven ja Urho Kekkosen reaali-politiittisissa linjoissa, joihin yhdistyi vahva menneisyystulkinta ajopuu-ideologian hylkäämisen muodossa. Arvi Korhosen Wipert von Blücherin innoittamana kehittämästä ajopuuteoriasta oli muotoutunut vaikutusvaltainen linjaus Suomen historiankirjoitukseen. Sen kritiikki puolestaan oli tärkeä elementti erityisesti Kekkosen sisä- ja ulkopolitiikassa tehtäessä pesäeroa 1920- ja 1930-luvun ratkaisuihin sekä niin sanotun ensimmäisen tasavallan nationalistiseen politiikkaan.²⁰

1980-luvulla lopullisesti hylätty ajopuu-teoria onkin vaikuttanut suomalaisen historiankirjoitukseen asettamalla rungon, jonka ympärillä debatti on pitkään liikkunut, kun ajopuusta on veistelty koskiveneitä tai sitä on upotettu kokonaan. Myös niin sanottu erillissotateesi on ollut historiapolitiittinen linja, jolla on määritelty suomalaisten ja saksalaisten välisiä suhteita. Jatkosota onkin hyvä esimerkki, miten eri tavoin historia on ollut kytköksissä kansalliseen politiikkaan.

Vastaavasti erilaiset vaikenemisen, martyriuden tai unohtamisen politiikat ovat historiapolityja. Viimeaikaisista tapauksista kiihkeän kotimaisen kiistelyn lisäksi kan-

sainvälistä huomiota saanut Elina Sanan *Luovutetut*-teos voidaan tulkita jatkosotaan liittyvän vaikenemisen kritiikkinä juutalaisten kohtelun osalta. Sana esitti, että Suomi luovutti kahdeksan sijasta lähes 3 000 sotavangin joukossa useita kymmeniä juutalaisia Saksan keskitysleireille. Hän haastoi näin käsityksen, jonka mukaan Suomi selvisi puhtain paperein holokaustista.²¹

Myös erilaiset (totuus)komissiot voidaan tulkita policyn toteuttamisen välineinä. Menneisyydenhallintaprojektit ja komissiot implikoivat, että menneisyys tulisi jotenkin ottaa haltuun – useimmiten luomalla virallinen narratiivi, jota voidaan ”sietää”. Tässä suhteessa erityisen kiinnostava esimerkki on Venäjän valtion keväällä 2009 perustama komissio, jonka tehtävänä on reagoida kaikenlaiseen ”Venäjän etuja vahingoittavaan historian vääristelyyn”.²²

Tutkimuksessa policy-tasoon liittyvät metodologiset, ontologiset ja epistemologiset kysymykset todellisuudesta, historiallisen tiedon luonteesta ja varmuudesta. Tällaisia ulottuvuuksia voidaan lukea esiin esimerkiksi rintamateloituksista käydystä kiistasta. Heikki Ylikangas pyrki kyseenalaistamaan historiantutkimuksen suuntauksen, jossa tutkija päätyy ainoastaan aukottomiin, kiistattomiin lähteisiin perustuviin tulkintoihin. Tämän sijaan olisi tehtävä erilaisiin lähteisiin perustuva ”uskottava kokonaistulkinta”. Metodologinen ote siis yhdistyisi idealisointujen kansallisten myytien kritiikkiin. Vastakritiikissä puolestaan todettiin, että tutkimus ei voi tinkiä vaatimuksestaan lähdeaineistoon liittyen eikä spekuloida ilman riittäviä perusteita.²³

Historiapoliittikka retoriikkana eli politikoiminen

Kun pyritään vaikuttamaan, suuntaamaan ajattelua, herättämään tai tynnyttämään tunteita tai ohjaamaan toimintaa, suuntaudutaan retoriikan alueelle.²⁴ Täten historia on muistuttamisen ja unohduttamisen välisen jännitteen lisäksi siinäkin suhteessa poliittinen kysymys, että historian tulkitsijan täytyy pystyä legitimoimaan tuloksiaan ja positiotaan retoriikan avulla. Retorisuus onkin tässä ilmiöiden ja niiden kielellisten

kuvausten välisen representatiivisen suhteen tiedostamista.²⁵

Historiapoliitikointia ovat esimerkiksi erilaiset (uudelleen)nimeämiset, vähättelyt, kyseenalaistamiset, provokaatiot sekä ylipäätään menneisyyden tapahtumien tulkinnaissa käytetyt retoriset keinot. Esimerkiksi jo jatkosodan nimeäminen jonkin – esimerkiksi sisällis- tai talvisodan – jatkeeksi on retorista toimintaa. Vastaavasti kun puhutaan hävitystä sodasta torjuntavoittona tai sotasyllisistä marttyyreina, kyseessä on *paradiastole*-figuuri, joka tarkoittaa asioiden retorista uudelleennimeämistä ja vanhojen merkitysten häivyttämistä.²⁶

Retorisia keinoja puolestaan voidaan tarkastella laajemmin esimerkiksi yhteydessä argumentaatioon, diskurssityyliin ja narraation rakenteeseen. Argumentaatio voi perustua esimerkiksi formalistiseen erittelyyn,

17. Oula Silvennoinen (2008) *Salaiset aseveljet: Suomen ja Saksan turvallisuuspoliisiyhteistyö 1933–1944*, Helsinki: Otava.

18. Koulukirjojen ja poliittisen tilanteen suhteesta ks. Janne Holmen (2006) *Den politiska läroboken: bilden av USA och Sovjetunionen i norska, svenska och finländska läroböcker under Kalla kriget*, Studia historica Upsaliensia 221, Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.

19. Maurice Halbwachs (1980) *The Collective Memory*, New York: Harper & Row.

20. Timo Soikkanen (2005) 'Uhri vai hyökkääjä? Jatkosodan syntynä historiankirjoituksen kuvaamana', teoksessa Jari Leskinen ja Antti Juutilainen (toim.) *Jatkosodan pikkujättiläinen*. Helsinki: WSOY, 25–46; Timo Vihavainen (1991) *Kansakunta räbmällään: suometumisen lyhyt historia*, Helsinki: Otava, 33, 41: ks. myös Kari Palonen (1987) 'The art of the possible on the periphery: J. K. Paasikivi and Urho Kekkonen in the realpolitik tradition', teoksessa Jukka Kanerva & Kari Palonen (toim.) *Transformation of ideas on a periphery*, Helsinki: FPSA, 98–115.

21. Elina Sana (2003) *Luovutetut – Suomen ihmislouvatukset Gestapolle*, Helsinki: WSOY.

22. Ks. 'Neuvostohistorian tulkinta jakaa Venäjää', HS 13.6.2009, B1.

23. Heikki Ylikangas (2007) *Romabtaako rintama? – Suomi puna-armeijan puristuksessa kesällä 1944*, Helsinki: Otava, 32–39; Jukka Kulomaa ja Jarmo Nieminen (toim.) (2008) *Teloitettu totuus – kesä 1944*, Helsinki: Ajatus Kirjat; ks. myös Antero Holmila (2009) 'Sotahistorian oppiriita', *Kanava* 75, 34–36.

24. Chaïm Perelman (1996) *Retoriikan valtakunta*, Tampere: Vastapaino, 181.

25. Ks. Frank R. Ankersmit (2001) *Historical Representation*, Stanford: Stanford University Press.

26. Ks. esim. Quintilianus, *Institutio Oratoria* IX 3, 65.

kausaalisten suhteiden etsimiseen tai kokonaistulkintaan. Diskurssityyli taas tarkoittaa retoristen strategioiden kokoelmaa, jolla todellisuutta jäsennetään ja kuvataan. Narraatio puolestaan viittaa juonellistamistaan, jolla tietyt tapahtumat on jäsennetty yhtenäiseksi esitykseksi.²⁷ Kerronta voi olla muun muassa ironian, tragedian, komedian tai menestystarinan muodossa – eikä ole samantekevää, missä muodossa esimerkiksi kansallisia kertomuksia tuotetaan.

Kansanedustajien teksteissä viittaukset historiallisiin tapahtumiin ovat tavanomaisia.²⁸ Menneisyyden monumentaalisilla tapahtumilla on mahdollista tehokkaasti legitimoida omaa (tai puolueen) politiikkaa, joten niihin liittyvät määritelmät, analogiat ja metaforat ovat yleinen politikointikeino. Historiakulttuurissa on myös aina tiettyjä, latautuneita avainkäsitteitä, joiden ympärille retoriikka voidaan rakentaa,²⁹ kuten ”torjuntavoitto” tai ”talvisodan henki”. Politikointi on myös yhteydessä typologian muihin ulottuvuuksiin: retoriikka voi olla ”linjanmukaista” tai vallitsevia historiapolittisia käsityksiä haastavaa.

Historia, valta ja identiteetti

Tavoitteeni on ollut osoittaa, miten historiankäyttöä voidaan jäsentää politiikka-käsitteen eri ulottuvuuksien avulla.³⁰ Historiapolitiikka tilan ja linjauksen näkökulmista nostaa esiin tavoitteelliset pyrkimykset määritellä historian kiistanalaisuuden ja tulkinnan rajoja. Politisoinnin ja politikoinnin avulla puolestaan voidaan analysoida menneisyyden ja historian välistä rajankäyntiä ja sitä, minkälaisella retoriikalla historiapolitiikassa pyritään vaikuttamaan. Argumentini on, että historia on valtakysymys, mikä puolestaan vaatii aina erillistä tulkintaa sen poliittisuuden luonteesta sekä ulottuvuuksista. Palaan lopuksi alussa esitettyyn määritelmään historiapolitiikasta yhteisön identiteettiin liittyvänä toimintana.

Monien muiden maiden tavoin kansallisen tason ”meitä” ja itsenäisyyden peruspiireita on Suomessa perinteisesti rakennettu nimenomaan sotien kautta, joten jatkosotapolity tarjoaa ikkunan, miten suomalaisuuteen liittyvää menneisyyspoliittista ko-

kemustilaa on jäsennetty. Siinä on nähty vähän liikkumavaraa, vaikka sotaa on usein käytetty ulko- ja sisäpolitiikan välineenä. Ylipäätään jatkosotapolityssa ja siihen liittyvissä tulkintalinjoissa näkyy myös suomalainen tapa ymmärtää politiikka nimenomaan *valtiotason* sitoutumista vaativana linjauksena eikä yllätyksellisenä, luovana toimintana.³¹

Jatkosodasta käytyä keskustelua onkin mahdollista käyttää rajapintana historian, menneisyyden ja muistin poliittisen suhteen jäsentämisessä: miten esimerkiksi kansallisella tasolla ylläpidetyt historiapolity(t) suhteutuvat poikkeaviin ”muistipolityihin”? Miten kansallista historiaa muistetaan? Millä on legitiimiä politikoida ja spekuloida, mikä aiheuttaa kiistoja tai herättää närkästystä?

Polity-tasolta voidaan lukea esiin vallankäytön paradigmoja. Esimerkiksi kansallinen taso perustuu kollektiivisubjektiin nimitä ”kansaa”, jonka nähdään olevan analoginen ihmisyyksilön kanssa. Täten kansallisen kokemustilan ja sen narratiivien olisi oltava suhteellisen yhtenäisiä ja traumattomia, jotta kansakunta olisi mahdollisimman ”terve”. Metafora mahdollistaa yhden äänen hallitsevan aseman kansallisesti merkittävisissä tapahtumissa ja kollektiivisen identiteetin rakentamisessa – muussa tapauksessahan kansakunta saattaisi ajautua skitsofreeniiseen tilaan. Yhdistettynä ulkopoliittikkaan

27. Hayden White (1973) *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-century Europe*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 7–42; ks. myös Jorma Kalela (1993) *Aika, historia ja yleisö. Kirjoituksia historiantutkimuksen lähtökobdista. Poliittisen historian laitoksen julkaisuja C44*, Turku: Turun yliopisto, 281–294.

28. Esimerkiksi joulukuussa 2008 valtiovarainministeri Jyrki Katainen (kok.) kuvasi taantumaa ”talouden talvisodaksi”, joka vaatii yhtenäistä rintamaa sekä kaikkia käytettävissä olevia keinoja torjuntavoiton saavuttamiseksi. (Ks. http://www.kokoomus.fi/jyrkin_sivut/?x206450=269596).

29. Pilvi Torsti (2004) 'Historialliset avainsanat historiapolitiikan palveluksessa', *Historiallinen Aikakauskirja* 102, 166–169.

30. Historiankäytön jaotteluista ks. Torsti (2008), 62–69.

31. Vrt. Kari Palonen (2003b) 'Politiikka', teoksessa Matti Hyvärinen, Jussi Kurunmäki, Kari Palonen, Tuija Pulkkinen ja Henrik Stenius (toim.) *Käsitteet liikkeessä*. Tampere: Vastapaino, 467–518.

tällainen näkemys onkin ollut depolitisoinin ja yhden tulkintalinjan propagoimisen peruste.

Kun esimerkiksi kansallisen tason tai muu virallisuonteinen menneisyydenkäyttö tulkitaan historiapolityiksi, niitä voidaan analysoida poliittisina projekteina, joilla luodaan raameja ihmisten toiminnalle. Näin kansallinen identiteetti voidaan nähdä historiapolitiittisena linjauksena, jolla pyritään tietynlaisen kokemustilan avulla tuottamaan halutunlaista kansalaisuutta.³² Tässä yhteydessä ajopuuteorian tai erillissodan tulkitseminen historiapolityyna tuo esiin niiden valta-aspektin: sotatapahtumien lisäksi niillä luodaan tietynlaista ymmärrystä suomalaisuudesta, millä puolestaan on vaikutuksia muun muassa kulttuurispolitiittiseen ilmapiiriin ja jopa valtiollisen vallan jakautumiseen.

Polity- ja policy-tasojen väliseen suhteeseen liittyvät havainnot viime vuosina käydyistä historiapolitiittisista kiistoista kuitenkin osoittavat, että kritiikin keskiössä ovat olleet Suomen suhde natsi-Saksaan ja holo-kaustiin sekä ylipäätään jatkosota idealisointuna muistona. Tässäkin artikkelissa mainittu tuoreimmat debatit näyttäisivät samalla viittaavan siihen, että jatkosodan ympärille rakentuva, perinteisesti varsin eheä historiapolitiittinen tulkintatila on politisoitunut kiinnostavalla tavalla. Suurten historiapolityjen rinnalle on toisaalta noussut paikallisia ja henkilökohtaisia kertomuksia sekä toisaalta uutta, ristiriitaista tietoa myös kansallisella tasolla. ■

32. Ks. Christopher S. Browning (2008) *Constructivism, Narrative and Foreign Policy Analysis. A Case Study of Finland*, Bern: Peter Lang, 221–268.